

**МЕТАМАРФОЗА Ў МАСТАЦКАЙ СІСТЭМЕ
ЛЬЮІСА КЭРАЛА І БАРЫСА ВІЯНА
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ДЫЛОГІ ПРА АЛІСУ І РАМАНА “ПЕНА ДЗЁН”)**

(Навуковы кіраўнік – канд. філал. навук, дац. Н. У. Ламека)

Льюіс Кэрал – Чарльз Латвідж Доджсан – англійскі пісьменнік, матэматык і фатограф часоў віктарыянскай Англіі. Яго кніга “Аліса ў краіне цудаў” была ўпершыню апублікаваная ў 1865 годзе, а яе працяг, “Праз люстэрка, і што Аліса там знайшла”, у 1871. Раман жа Барыса Віяна “Пена дзён” належыць да французскай літаратуры сярэдзіны дваццатага стагоддзя (напісаны ў 1946 годзе). Акрамя тэрыторыі, іх раздзяляе амаль стагоддзе, насычанае важнымі падзеямі і зменамі і ў грамадска-палітычным, і ў навуковым, і ў мастацкім жыцці. Але, нягледзячы на гэтыя фактары, творы маюць шмат адметных агульных рысаў.

Абедзве постаці – і Кэрал, і Віян – не займаліся выключна пісьменніцтвам. Льюіс Кэрал практычна ўсё жыццё выкладаў матэматыку ў адным з оксфардскіх каледжаў, а Барыс Віян меў інжынерную адукацыю, цікавіўся тэатрам і музыкай.

Невыпадкава кнігі пра Алісу з’яўляюцца менавіта ў сярэдзіне XIX стагоддзя. Больш за тое, калі б матэматык Доджсан жывеў на паўстагоддзе раней, творы пра Алісу ў тым выглядзе, у якім яны існуюць, былі б практычна немагчымымі. Справа ў тым, што сярэдзіна XIX стагоддзя становіцца важным, насычаным перыядам для матэматычнай навукі, у гэты час адбываецца перагляд старых падыходаў і тэорый, а таксама з’яўленне новых, супярэчлівых канцэптаў (напрыклад, уяўныя лічбы і неэўклідавыя геаметрыі). Большасць матэматыкаў віктарыянскай эпохі ставілася да такіх канцэптаў з недаверам, успрымала іх як абсурд і нонсэнс. У іх шэрагу быў і Чарльз Доджсан. Ён лічыў “Пачаткі” Эўкліда ўвасабленнем матэматычнага мыслення, бо гэты твор пабудаваны на строгай логіцы выказвання, чым адрозніваўся ад новых ідэй, якія сам Доджсан называў паўразмоўнымі і паўлагічнымі [2]. Менавіта свае матэматычныя прыхільнасці аўтар і заклаў у падмурак неверагодных прыгодаў Алісы, калі ён узброіўся тэхнікай Эўкліда *reductio ad absurdum* – даводзенне да абсурду, узяўшы “недалогіку” новай абстрактнай матэматыкі. Ён выбраў у ёй, на яго думку, слабыя месцы, развіў іх, зрабіў выснову і атрымаў дзіўныя вынікі. Гэтыя фактары абумовілі шэраг цікавых метамарфозаў, якія складаюць неад’емную частку Краіны Цудаў і якія больш падрабязна разглядаюцца далей [6].

Развіццё навукі і тэхнікі адыграла не апошнюю ролю ў творчасці мадэрністаў у першай палове XX стагоддзя. Для Барыса Віяна гэтая тэма была не толькі агульнай тэндэнцыяй сучаснасці, але і прафесійным інтарэсам. Пасля вучобы ў тэхнічнай навучальнай установе, ён, апрача музыкі і літаратуры, працаваў інжынерам. Дакладнасць, з якой Віян малое разнастайныя прыстасаванні ў рамана “Пена дзён”, сапраўды з’яўляецца прафесійнай. Як

інжынер, Віян не мог не быць знаёмы з найноўшымі фізічнымі адкрыццямі: гіпотэзу аб пашырэнні сусвету, Агульную тэорыю верагоднасці можна прасачыць у метамарфозах, якія адбываюцца ў рамане “Пена дзён”.

Метамарфоза (з грэч. Μεταμόρφωσις – ператварэнне) – гэта змена формы, структуры, матэрыі, асабліва з дапамогай звышнатуральных сродкаў; надзвычайная змена ў знешнасці, характары, абставінах [5].

У абодвух творах можна назіраць падобныя змены. Для пачатку разгледзім некаторыя метамарфозы, якія тычацца формы і памеру істот і прадметаў.

Найбольш яскравым прыкладам гэтаму з’яўляюцца шматразовыя змены памераў цела Алісы ў кнізе “Аліса ў краіне цудаў”. Маючы жаданне “shut up like a telescope”, яна п’е з бутэлькі, якая сваёй назвай заклікае яе да гэтага, у выніку чаго Аліса памяншаецца да дзесяці дзюймаў: “What a curious feeling!” said Alice. “I must be shutting up like a telescope!” [1, p. 41]. Або метамарфоза, якая адбылася ў хатцы Белага Труса. Тут Аліса наадварот павялічылася: “Before she had drunk half the bottle, she found her head pressing against the ceiling, and had to stoop to save her neck from being broken” [1, p. 62]. Не дзіва для жыхара Краіны Цудаў было проста знікнуць, або знікаць паступова, частка за часткай, як гэта рабіў Чэшырскі Кот: “and this time it vanished quite slowly, beginning with the end of the tail, and ending with the grin, which remained some time after the rest of it had gone” [1, p. 92-93].

У рамане “Пена дзён” некаторыя прадметы таксама мяняюць свой стан. Метамарфозы могуць адбыцца з матэрыяй: “Il disposa alors les chaussures dans une petite mare qui s’était formée sous la banquette de ciment et les arrosa d’engrais concentré afin que le cuir repousse” [7, p. 41]. Падобна да таго, як у Кэрала Аліса ставіцца да некаторых частак цела як да не-сваіх, так і ў Віяна адбываецца поўнае адчужэнне часткі аднаго з персанажаў ад яго цела: “Dans la vitrine, c’était un ventre, monté sur des roues caoutchoutées, bien rond et bien rebondi. C’est le ventre de Serge, mon ancien cuisinier!.. Qu’est-ce qu’il peut faire là?” [7, p. 88]. Не толькі скура на ботах можа адрастаць у рамане, але і шкло, нібы жывая істота, зацягвае “рану”, атрыманую праз кінуты ў яго бот: “Ce carreau m’a empêchée de dormir, dit-elle. – Il n’est pas fermé? demanda Nicolas. – Pas tout à fait, dit Chloé. La fontanelle est encore assez ouverte pour laisser passer un fameux courant d’air. Ce matin, j’avais la poitrine toute pleine de cette neige...” [7, p. 145].

Можна зрабіць выснову, што змены памеру Алісы ў кнізе Л. Кэрала адбываюцца з дапамогай пабочных прадметаў – напояў і ежы. Акрамя гэтага, некаторыя метамарфозы тлумачацца паэтыкай сну, як, напрыклад, ператварэнне дзіцяці ў парасё. Цікавую метамарфозу ўяўляе сабой знікненне Чэшырскага Ката – адасабленне часткі ад цэлага. Істота не становіцца нябачнай, а літаральна не існуе, пакуль не ўцэлавіцца, пра гэта сведчаць заўвагі Алісы, што няма сэнсу з ім размаўляць, пакуль у яго яшчэ не з’явіліся вушы. Гэтая метамарфоза з’яўляецца цікавай з навуковага пункту гледжання: у квантавай механіцы існуе з’ява, сутнасць якой заключаецца ў тым, што аб’ект можа быць адзелены ад сваіх уласцівасцяў, зусім як Чэшырскі Кот і яго ўсмешка. Адсюль і назва навуковай з’явы: “Квантавы Чэшырскі Кот” [4].

Пабуджэннем да метамарфозы ў рамане “Пена дзён” з’яўляюцца троху іншыя фактары. Прааналізаваўшы прыклады, можна вылучыць дзве асноўныя прычыны зменаў. Першай з’яўляецца прыём увасаблення. Розныя матэрыі, такія як павекі, скура і шкло, маюць здольнасць да рэгенерацыі: скура на ботах адчувае сябе раслінай і хутка адрастае, калі яе ўгнаіць, а дзірка ў шкле – галавой немаўляці з неразосшым цемечкам і нібы ранкай на целе, бо пачынае зарастаць адразу пасля ўдару. Другая асноўная падстава для метамарфозы – гэта праява пачуццяў. Пасля зімы фасады дамоў, якім таксама надаецца здольнасць да пачуццяў, могуць расслабіцца, усцешыўшыся надыходу вясны. Але не такое радаснае пачуццё правакуе метамарфозу сэрца Калена: ён моцна хваляваўся за Хлою, і яго сэрца пры звычайным памеры не магло бы змясціць яго трывогу. Яшчэ адна метамарфоза – гэта адасабленне часткі ад цэлага: живот былога повара Калена ўдзельнічае ў рэкламе без астатняга тулава.

Наступны від метамарфоз, які будзе разглядацца, – гэта асаблівасці ходу часу.

У першай частцы дылогіі пра Алісу найбольш цікавыя стасункі з часам мае Капалюшнік: “And ever since that,” the Hatter went on in a mournful tone, “he won’t do a thing I ask! It’s always six o’clock now” [1, p. 99]. Яго гадзіннік спыніўся на шостай гадзіне вечара, але і сам час таксама не ідзе, хаця іншых персанажаў гэтыя змены не кранаюць. У кнізе “Праз люстэрка, і што Аліса там знайшла” Белая Каралева выказвае незвычайныя меркаванні, якія здзіўляюць Алісу: “The rule is, jam to-morrow and jam yesterday — but never jam to-day.” “It must come sometimes to “jam to-day,”” Alice objected. “No, it can’t,” said the Queen. “It’s jam every *other* day: to-day isn’t any *other* day, you know” [3, p. 78-79]. Цікавым з’яўляецца і спосаб запамінаць падзеі: “What sort of things do you remember best?” Alice ventured to ask. “Oh, things that happened the week after next,” the Queen replied in a careless tone. “For instance, now,” she went on, sticking a large piece of plaster on her finger as she spoke, “there’s the King’s Messenger. He’s in prison now, being punished: and the trial doesn’t even begin till next Wednesday: and of course the crime comes last of all” [3, p. 80-81].

Барыс Віян у сваім рамане таксама не пакідае час ісці сваім парадкам. У адным з эпізодаў, калі пачынаецца вясна, расліны паводзяць сябе не цалкам згодна з законамі прыроды: “Le soleil cuisait doucement les pommes tombées et les faisait éclore en petits pommiers verts et frais, qui fleurissaient instantanément et donnaient des pommes plus petites encore. À la troisième génération, on ne voyait plus guère qu’une sorte de mousse verte et rose où des pommes minuscules roulaient comme des billes” [7, p. 141-142]. Узрост персанажаў таксама змяняецца неспадзявана: “Quel âge avais-tu ? demanda-t-elle à voix basse. – Vingt-neuf ans... dit Nicolas. – Regarde...” Il compta. Cela faisait trente-cinq” [7, p. 216]. І знешнасць не з’яўляецца паказчыкам узросту: “Vous travaillez depuis longtemps? dit Colin. – Un an, dit l’homme. J’ai vingt-neuf ans.” Il passa une main ridée et tremblante à travers les plis de son visage” [7, p. 275].

Падсумоўваючы прыклады, становіцца зразумелым, што прычыны для метамарфоз часу розныя. У некаторых выпадках, згодна з тэкстам кнігі “Аліса ў Краіне Цудаў”, прычынай з’яўляецца асабістая дамова ці ўплыў Часу. У

другой кнізе галоўнай прычынай такіх метамарфоз з’яўляецца той факт, што за люстэркам усё рухаецца ў адваротным кірунку, як гэта тлумачыць сама Белая Каралева: “That’s the effect of living backwards,” the Queen said kindly: ‘it always makes one a little giddy at first’ [3, p. 79]. Тое самае адбываецца з памяццю і з прычынай і вынікам – эфект люстра. Для дзеянняў, якія адбываюцца ў сне, увогуле характэрныя свае законы: жыхары краіны па сваёй волі могуць мяняць дзень і ноч, а таксама заставацца ў адным дні даўжэй. У рамане “Пена дзён” метамарфозы, якія адбываюцца з раслінным светам, не падаюцца незвычайнай падзеяй, а адпавядаюць уяўленням персанажаў пра навакольны свет. Гэтак жа, як і на метамарфозы формы і памеру, на час, які ў дадзеных кантэкстах прадстаўлены як узрост, уплываюць пазаасобасныя фактары. Нікаля, які глыбока перажывае змены ў асяроддзі, заўважна старэе, прычым гэта адлюстроўваецца не толькі на яго знешнасці, але і на датах у пашпарце. Малюючы яшчэ адзін вобраз, Віян выкарыстоўвае прыём гратэску: дваццацідзесяцігадовы чалавек выглядае ў разы старэйшым праз пэўную працу. Цікавыя паралелі, што тычацца часавых метамарфозаў, можна правесці ў рамане з кнігамі Л. Кэрала. Перавесці гадзіннік, каб не спазніцца – дзеянне, якое цалкам упісваецца ў мастацкую сістэму “Алісы ў Краіне Цудаў”, а прыём “вынік перад падзеяй”, які быў асновай апошняй працы Калена, – гэта выкарыстанне часу наадварот, што мае шмат агульнага з другой часткай прыгод Алісы. Такім чынам, абодва аўтары выкарыстоўваюць метамарфозы з рознымі мэтамі, але ў некаторых выпадках робяць гэта з дапамогай агульных прыёмаў.

Літаратура

1. *Кэрролл, Л.* Приключения Алисы в Стране Чудес. Набоков, В. Аня в стране чудес. Повесть-сказка. На англ. и русск. яз. / Л. Кэрролл, В. Набоков. – М. : ОАО Издательство «Радуга». – 2001. – 317 с.
2. Carleton: Victorian Interpretations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.carleton.edu/departments/ENGL/Alice/CritVict.html#math>. – Date of access: 24. 04. 2016.
3. *Carroll, L.* Through the Looking Glass / L. Carroll. – London : Penguin, 1994. – 176 p.
4. Elementy: Novosti nauki [Electronic resource]. – Mode of access: http://elementy.ru/novosti_nauki/432299. – Date of access: 24.04.2016.
5. Metamorphosis // Merriam-Webster: Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/metamorphosis>. – Date of access: 24. 04. 2016.
6. O’Connor, J. J., Robertson, E. F. Charles Lutwidge Dodgson [Electronic resource] / J. J. O’Connor, E. F. Robertson. – Mode of access: <http://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/Biographies/Dodgson.html>. – Date of access: 24. 04. 2016.
7. *Vian, B.* L’Écume des jours / B. Vian. – Paris : Le Livre de poche, 2013. – 352 p.